

УДК 378.046.4

РОЗВИТОК ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В УМОВАХ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Кравчук Л.В.

Інститут післядипломної педагогічної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка

Стаття присвячена проблемі розвитку етичної компетентності вчителя початкових класів в умовах післядипломної освіти. Етична компетентність учителя розглядається як складова його професійної компетентності. Досліджуючи теоретичну складову проблеми, автор докладно зупиняється на питанні важливості володіння вчителем етичною компетентністю в умовах гуманізації освітнього простору початкової школи. З одного боку етична компетентність – це етичні знання, комунікативні уміння, психологічна позиція вчителя та його морально-психологічні якості, тобто етична сутність вчителя як особистості. З іншого – його підготовленість, як фахівця, до здійснення етичного розвитку і виховання учнів. Для забезпечення цілеспрямованого впливу на розвиток етичної компетенції вчителів початкових класів в умовах післядипломної освіти, автор пропонує включити в роботу курсів низку навчальних тематичних модулів.

Ключові слова: учитель початкових класів, професійна компетентність, етична компетентність, компетентнісний підхід, моделі поведінки вчителя, післядипломна освіта, курси підвищення кваліфікації.

Постановка проблеми. Реформування українського суспільства, яке супроводжується значними змінами у різних сферах життя, неможливе без оновлення всіх соціальних інститутів і систем, у тому числі й освіти. Зміни, яких на

сучасному етапі розвитку зазнає система освіти в Україні, пов'язані, насамперед, зі зміною освітніх парадигм, переходом зі знаннєвого рівня на компетентнісний. Цей підхід ґрунтується на концепції компетенцій, якій у світі сучасної освіти на-

дається велике значення як основі формування в учнів, поряд із знаннями, здібностей вирішувати найважливіші практичні завдання та виховання особистості в цілому. В. А. Болотов розглядає компетентнісний підхід в освіті як узагальнену умову здатності людини ефективно діяти за межами навчальних сюжетів і навчальних ситуацій [5]. Актуальність компетентнісного підходу пояснюється закономірністю розвитку системи освіти, яка обумовлена пошуком шляхів її наближення до потреб суспільства, яке знаходиться в умовах постійних змін. У зв'язку з цим, об'єктивною потребою сучасної школи є активізація розвитку професійної компетентності педагога, як умови досягнення нового рівня якості освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку Хуторського, професійна компетентність педагога – це знання, здатність і готовність на професійному рівні навчати, розвивати школярів та формувати у них практичні уміння [16]. В. А. Сластенин [11] порівнює професійну компетентність з професіоналізмом педагога, який включає теоретичну та практичну готовність учителя для здійснення педагогічної діяльності. А. П. Акімова [2] розглядає поняття «професійна компетентність учителя» у вузькому смислі слова як суму знань, умінь, навичок, засвоєних ним в ході навчання. У широкому значенні – це рівень успішної взаємодії з оточенням. А. К. Маркова [10] зазначає, що професійна компетентність учителя поєднує в собі професійні (об'єктивно-необхідні) педагогічні знання (гностичний компонент); професійні педагогічні позиції, установки вчителя, що вимагаються в його професії (ціннісно-смисловий компонент); професійні (об'єктивно-необхідні) педагогічні вміння (діяльнісний компонент); особистісні особливості, що забезпечують оволодіння вчителем професійними знаннями та вміннями (особистісний компонент).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Як показав аналіз наукової психолого-педагогічної літератури, немає єдиного підходу до трактування даного поняття. В основному професійна компетентність асоціюється з високим рівнем кваліфікації і професіоналізму фахівця, а вчитель характеризується як досвідчений і знаючий майстер своєї справи. Можна говорити про професійну компетентність педагога у разі, якщо він здатний діяти адекватно і самостійно в мінливій професійній діяльності. Це, в свою чергу, є свідченням готовності до саморозвитку, творчості. Разом з тим, А. К. Маркова зауважує, що завдання вчителя початкових класів не тільки формувати у школярів навчально-пізнавальні мотиви та здатність до розуміння і вирішення навчального завдання, розрізнення способів здійснення та результатів навчальної діяльності, виконання нею різних видів самоконтролю, а й закладати основи морально-етичного розвитку особистості [10]. Оскільки відносини вчителя з учнями та їх батьками в усі часи розглядалися як фактор, що істотно впливає на навчально-виховний процес, видається очевидним, що обговорення проблеми професійної компетентності педагога було б неповним поза її етичної складової. Враховуючи вище сказане, вважаємо за необхідне взяти до уваги думку В. Синенка, який розглядає професійну компетентність учителя як «високий

рівень його психолого-педагогічних і науково-предметних знань й умінь у поєднанні з відповідним культурно-моральним образом, що забезпечує на практиці соціально затребувану підготовку підростаючого покоління до життя» [1]. Отже, не можна уявити професійну компетентність учителя початкових класів без такої її складової як етична компетентність.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення сутності поняття «етична компетентність» учителя та окреслити основні підходи до її розвитку в умовах післядипломної освіти.

Виклад основного матеріалу. Що ж потрібно розуміти під етичною компетентністю вчителя? Для встановлення сутності етичної компетентності Є. В. Бондаревська спирається на поняття «педагогічна культура». На її думку педагогічна культура є «динамічною системою педагогічних цінностей, способів діяльності та професійної діяльності вчителя» [6]. Л. Хоружа розглядає етичну компетентність як інваріантну характеристику, яка, з одного боку, відображає відпрацьовану досвідом систему професійних норм і правил поведінки педагога, з іншого, – є психолого-педагогічним інструментом його впливу через особистісну поведінку на внутрішній світ дитини. Вчена характеризує етичну компетентність учителя як «взаємодіюче, взаємопроникаюче утворення змістового, особистісного та діяльнісного характеру, яке можна подати як систему взаємопов'язаних між собою компонентів: змістового (когнітивного, особистісного і операціонально-процесуального» [15, с. 89]. Спираючись на результати дослідження вченої, розглядаємо етичну компетентність вчителя як процес, складовими якого є педагогічна діяльність, педагогічне спілкування, особистісні морально-етичні якості та результат – рівень етичного розвитку учнів.

Чому так важливо вчителю володіти етичною компетентністю? На це питання знаходимо відповідь у К. Д. Ушинського: «Ніякі статuti і програми, ніякий штучний організм закладу, як би хитро він не був продуманий, не може замінити особистість у справі виховання» [14, с. 16]. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне звернутися до результатів психолого-педагогічних досліджень щодо впливу індивідуальності вчителів на особистісні якості і поведінкові прояви їхніх учнів. Так, Т. Є. Вяткіною було виявлено, що школярі, які навчаються у вчителів з високим рівнем загальної культури, значно відрізняються від школярів, що навчаються у вчителів з відносно нижчим рівнем загальної культури за такими параметрами особистості, як м'якість, урівноваженість, доброта, товарицькість, сердечність [7, с. 77]. В. О. Давиденко зазначає, що «в класах, де викладають учителі з переважанням авторитарних методів керівництва, звичайно буває непогана дисципліна й успішність, проте за зовнішнім благополуччям можуть ховатися значні вади роботи вчителя саме в аспекті морального формування особистості школяра» [8, с. 98]. Як бачимо, для вчителя суттєво важливим є високий рівень розвитку етичної компетентності, яка створює об'єктивні передумови якісних змін не тільки освітнього процесу, а й особистості дитини. Особливо це стосується вчителя початкових класів, оскільки початкова школа володіє потужним виховним потенціалом, а молодший шкільний

вік є сензитивним періодом засвоєння морально-етичних норм. Навіть у дрібницях, у манерах діти намагаються наслідувати свого вчителя. Наслідування дітьми моделей поведінки вчителя має подвійний результат: по-перше, створює загальну атмосферу навчально-пізнавальної діяльності, по-друге, формує в школярів досвід взаємодії з навколишнім світом. Саме етична компетенція дає можливість вчителю коректно впливати на особистість дитини. У зв'язку з цим актуальними для нашого дослідження видаються висновки, зроблені Фредом Стокінгом. На його думку, хороший учитель легко говорить і пояснює, але найкращий знає, як треба бути тихим і уважним, коли його учні намагаються висловити свої думки; хороший учитель скромний, знання предмета для нього є важливішими його самого, але найкращий вчитель ще більш скромний: для нього важливішим є шанобливе ставлення до почуттів дітей, ніж «старий дурний предмет»; хороший учитель знає, що його учні хочуть бути відповідальними, чесними і з хорошими знаннями, але найкращий розуміє, що чесності, відповідальності та громадянськості не можна навчити, оскільки вони формуються у щоденній роботі над собою, а не за допомогою лекцій; хороший учитель прагне контролювати клас, кращий – в першу чергу контролює самого себе [13]. Як бачимо, кращим у своїй професії стає той вчитель, у якого краще розвинені такі якості як самоповага, гідність, тактовність, людяність, стриманість, відповідальність, повага до учня. Шалва Амонашвілі зазначає: «Справжній учитель той, хто сам стає благородним і мудрим або прямує до цього, а вже потім починає передавати свої знання іншим» [3, с. 122].

Учитель має не тільки гарно знати свій предмет, володіти методикою викладання, а, перш за все, бути носієм етичних норм та принципів життя, оскільки його поведінка, слово, жест, погляд мають іноді більший вплив на дитину, ніж найкращі педагогічні і культурні заходи. У своїй поведінці, справедливо зазначає І. А. Зимняя, педагог повинен бути зразком для наслідування, привертати до себе вихованістю, освіченістю, компетентністю, культурою поведінки і педагогічного спілкування [9, с. 12]. Отці Церкви, звертаючись до вчителів, радять їм дотримуватись таких духовно-моральних правил у своїй поведінці:

- не примножуй слів: багатослів'я віддаляє від духовності і моральності;
- зверху необхідного не говори нічого – дай сказати дітям;
- не дозволяй пристрастей, особливо не май «любимчиків» – це шкодить перш за все їм;
- не підмінняй моральність пріоритетом інтелекту;
- якщо хочеш, щоб клас був спокійний – будь спокійний сам;
- не кричи, не говори голосно і поспішно;
- не пригнічуй, не перевантажуй учнів, не критикуй їх;
- не говори дитині, яка не слухає тебе, неуважний, спочатку підготуй її увагу [4, с. 70].

Етична компетентність учителя – складне індивідуально-психологічне утворення, яке ґрунтується на основі інтеграції теоретичних знань,

практичних умінь в області етики і певного набору особистісних якостей і готовності до етично адекватної поведінки в педагогічних ситуаціях моральної вибору. Враховуючи вище сказане, спробуємо скласти модель етичної компетентності вчителя. Вона включає такі складові: етичні знання (знання природи, специфіки і функцій етики, її основних категорій, принципів і норм, професійної етики вчителя і правил етикету), комунікативні уміння (уміння педагогічного спілкування), психологічну позицію (з погляду сформованої моделі етичної компетентності педагог повинен займати позитивно-активну, творчо-інноваційну і стабільно-відкриту позиції; бути толерантним; володіти способами вирішення конфліктних ситуацій) та морально-психологічні якості (особистісна спрямованість, емоційна гнучкість, доброзичливість тощо; етичні цінності; прагнення педагога будувати спілкування на гнучкій, демократичній основі, керуватися принципами, нормами і правилами професійної етики та етикету, стверджувати особистісну гідність кожного учня, організувати творчу співпрацю з класом і з кожним учнем зокрема, ініціювати сприятливий клімат спілкування) [12].

Етична компетентність у змісті курсів підвищення кваліфікації вчителів початкових класів розвивається на основі інтеграції загальнопрофесійних, психолого-педагогічних та етичних знань. Однак тут слід зазначити, що розвиток етичної компетентності вчителя початкових класів можливий в тому випадку, якщо навчальні програми, зміст і структура занять забезпечать слухачам цілісну реалізацію себе в освітньому процесі на афективному, аксіологічному та когнітивному рівнях. Тому освітньо-пізнавальна діяльність повинна збагачувати слухачів не тільки знаннями, а й практичним досвідом, який базується на творчості вчителя, його переживаннях та саморегуляторних вміннях.

Висновки і пропозиції. Для забезпечення цілеспрямованого впливу на розвиток етичної компетенції вчителів початкових класів пропонуємо модульне структурування змісту курсів. У зміст розвитку етичної компетентності в умовах післядипломної освіти вчителів початкових класів варто, на нашу думку, включити навчальні тематичні модулі: «Морально-етична складова педагогічної діяльності вчителя початкових класів», «Розвиток емоційної компетентності вчителя початкових класів». Як окремий може бути тематичний курс: «Особистісно орієнтоване навчання й виховання молодших школярів». З метою організації роботи з молодшими школярами по засвоєнню ними етичних норм вважаємо за доцільне включення таких тематичних модулів як: «Сходинки етичного зростання» і «Культура добросусідства».

Основними критеріями оцінки ефективності розвитку етичної компетентності вчителя початкових класів у процесі підвищення кваліфікації є: 1) усвідомлення слухачами необхідності підвищення власного морально-етичного рівня; 2) зростання рівня готовності слухачів до реалізації отриманих знань на курсах у своїй професійній діяльності; 3) посилення мотивації слухачів на продовження самоосвіти в етичній сфері.

Список літератури:

1. Адольф В. А. Профессиональная компетентность современного учителя: монография / Красноярский Гос. Университет / В. А. Адольф. – Красноярск: КрГУ, 1998. – 286 с.
2. Акимова А. П. О характере профессиональных умений в деятельности педагогов-мастеров. В кн.: Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы. Вып. 1 / А. П. Акимова. – Ленинград, 1973.
3. Бак В. Ф. Нравственное пространство урока биологии как среда для выращивания духовной общности между учителем и учеником / За руку с учителем: Сборник мастер-классов, проведенных на Международных Педагогических Чтениях по Гуманной педагогике / [Сост. И. А. Киршин, В. Ф. Бак; Центр Гуманной педагогики, Артемовск.] – Донецк: «Ноулидж» (Донецкое отделение), 2009. – 172 с. – С. 122-129.
4. Безрукова В. С. Все о современном уроке в школе: проблемы и решения. Книга 3: Здоровьесберегающий урок / В. С. Безрукова. – М.: Сентябрь, 2006. – 176 с.
5. Болотов В. А., Сериков В. В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8-14.
6. Бондаревская Е. В. Гуманистическая парадигма личностно ориентированного образования / Е. В. Бондаревская // Педагогика. – 1997. – № 4. – С. 19-24.
7. Вяткин Б. А. Метаиндивидуальность и ее проявления у учителей начальных классов / Б. А. Вяткин // Вопросы психологии. – 2001. – № 3. – С. 70-79.
8. Давыденко В. А. Историко-педагогический аспект эволюции взаимоотношений учителей и учащихся / В. А. Давыденко // Педагогическое образование и наука. – 2011. – № 5. – С. 95-101.
9. Зимняя И. А. Педагогическая психология / И. А. Зимняя. – Ростов на/Д.: Феникс, 1997. – 480 с.
10. Маркова А. К. Психология труда учителя [Текст] / А. К. Маркова. – М.: Просвещение, 1993. – 193 с.
11. Слостенин В. А. Профессионализм учителя как явление педагогической культуры [Текст] / В. А. Слостенин // Педагогическое образование и наука. – 2008. – № 12. – С. 4-16.
12. Степанова Н. П. Формирование профессионально-этической культуры студентов заочной формы обучения в процессе педагогического общения: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Н. П. Степанова. – Ставрополь, 2004. – 254 с.
13. Фред Стокинг. Какой учитель лучше? / Фред Стокинг. – М., 2002.
14. Хрестоматія з української класичної педагогіки: К. Ушинський, С. Русова, А. Макаренко, Г. Ващенко, В. Сухомлинський: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Уклад. В. П. Кравець, О. І. Мешко. – К.: Грамота, 2008. – 768 с.
15. Хоружа Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів / Л. Хоружа / Монографія. – К., 2003. – 319 с.
16. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты / А. В. Хуторской // Интернет-журнал «Эйдос». – 2002. – 23 апреля. <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>

Кравчук Л.В.

Институт последипломного педагогического образования
Киевского университета имени Бориса Гринченко

РАЗВИТИЕ ЭТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В УСЛОВИЯХ ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

Статья посвящена проблеме развития этической компетентности учителя начальных классов в условиях последипломного образования. Этическая компетентность учителя рассматривается как составляющая его профессиональной компетентности. Исследуя теоретическую составляющую проблемы, автор подробно останавливается на вопросе важности владения учителем этической компетентностью в условиях гуманизации образовательного пространства начальной школы. С одной стороны этическая компетентность – это этические знания, коммуникативные умения, психологическая позиция учителя и его морально-психологические качества, то есть этическая сущность учителя как личности. С другой – его подготовленность, как специалиста, к осуществлению нравственного развития и воспитания учащихся. Для обеспечения целенаправленного влияния на развитие этической компетенции учителей начальных классов в условиях последипломного образования, автор предлагает включить в работу курсов ряд учебных тематических модулей.

Ключевые слова: учитель начальных классов, профессиональная компетентность, этическая компетентность, компетентностный подход, модели поведения учителя, последипломное образование, курсы повышения квалификации.

Kravchuk L.V.

Institute of Postgraduate Pedagogical Education
Borys Grinchenko Kyiv University

DEVELOPMENT OF ETHICAL COMPETENCE PRIMARY SCHOOL TEACHERS UNDER OF POSTGRADUATE EDUCATION

Summary

The article deals with the problem of ethical competence of elementary school teacher in terms of postgraduate education. Ethical competence of the teacher is regarded as a part of their professional competence. Exploring the theoretical part of the problem, the author stops on the importance for teacher to be ethically competent in terms of humanization of educational space of elementary school. On the one hand ethical competence – is ethical knowledge, communication skills, psychological attitude of the teacher and their moral and psychological qualities, i.e. ethical nature of the teacher as a person. On the other hand – their readiness, as an expert, to the ethical development and education of students. To ensure a targeted influence on the development of ethical competence of primary school teachers in terms of postgraduate education the author offers to include to the courses a number of educational thematic modules.

Keywords: primary school teacher, professional competence, ethical competence, competence approach behaviors of teachers, postgraduate education, training.